

بازشناسی هویت فرهنگ اسلامی در معماری نماهای ورودی

(مطالعه موردی: خانه‌های بافت قدیم دزفول)

کوروش مومنی*^۱، کوروش عطاریان^۲، مصطفی محبیان^۳

۱۳۹۸/۰۴/۲۵

تاریخ دریافت مقاله :

۱۳۹۹/۰۱/۲۵

تاریخ پذیرش مقاله :

چکیده

امروزه استفاده از الگوهای ناصحیح غربی در نماهای شهری، باعث ایجاد بحران هویت در معماری معاصر ایران شده است. برای برون‌رفت از این بحران باید الگوهای هویت‌بخش اصیل ایرانی اسلامی شناسایی و برای طراحان ارائه شود. هدف این مقاله شناسایی عناصر هویت-بخش نماهای ورودی خانه‌های بافت قدیم دزفول می‌باشد و به دنبال آن سوال اصلی این پژوهش این است که: "کدام ارزش‌های فرهنگ اسلامی بیشتر مورد توجه قرار گرفته‌اند؟". تحقیق حاضر با روش توصیفی-تحلیلی و برداشت‌های میدانی صورت گرفته است و با تجزیه و تحلیل متون کتابخانه‌ای و تحلیل فراوانی استفاده از عناصر هویت‌بخش در سه بخش نماهای ورودی خانه‌ها دزفول، داده‌های کیفی به داده‌های کمی تبدیل شده‌اند. در این رابطه پس از واژه‌شناسی و بیان معانی واژه‌های هویت و فرهنگ اسلامی، مؤلفه‌های مؤثر بر آن‌ها استخراج شده است و با بررسی نماهای ورودی خانه‌های بافت قدیم دزفول و روش دلفی، پرسشنامه‌هایی تهیه و توسط ۲۰ نفر از خبرگان در حوزه معماری و شهرسازی طی سه مرحله تکمیل گردید و با استفاده از نرم‌افزار اکسپرت چویس و روش ای‌اچ‌پی وزن‌دهی شد. در نتیجه عناصر هویت‌بخش نماها ورودی شناسایی شدند و در سه بخش از ورودی (۱. رخ‌بام؛ ۲. دیواره و بدنه بنا؛ ۳. ورودی و کتیبه) و همچنین در دو دسته از خانه‌های فرادست و فرودست که هر کدام از دسته‌ها شامل ۶ خانه می‌باشند، مورد بررسی قرار گرفتند. نتایج حاصل نشان می‌دهد ورودی خانه‌های بافت قدیم دزفول، هماهنگ‌تر با ارزش‌های اجتماعی مردم شهر ساخته شده‌اند و آجر در شهر دزفول تنها عنصری است که تمام ارزش‌های فرهنگ اسلامی را دارا می‌باشد. در نمای کل ورودی خانه‌های بافت قدیم دزفول، به طور میانگین خانه‌های فرادست به میزان ۷۹٫۱۶٪ از عناصری بیشتری که نشان دهنده هویت فرهنگ اسلامی است نسبت به خانه‌های فرودست به میزان ۵۷٫۲۹٪ استفاده کرده‌اند در نتیجه نمای ورودی خانه‌های فرادست هویت فرهنگ اسلامی بیشتری نسبت به خانه‌های فرودست دارند ولی باید به این نکته توجه کرد که در خانه‌های فرودست با استفاده بیش از ۵۰٪ از این عناصر هویت‌بخش و مصالح مشابه و الگوی یکسان در نما، باعث شده است که یک نظام واحدی در بافت قدیم دزفول بوجود بیاید.

کلمات کلیدی: هویت، فرهنگ اسلامی، نما، ورودی، دزفول

*۱. دانشیار گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه صنعتی جندی شاپور دزفول، دزفول. (نویسنده مسئول)، ایمیل:

K_Momeni@jsu.ac.ir

۲. استادیار گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه صنعتی جندی شاپور دزفول، دزفول. ایمیل:

Attariank@jsu.ac.ir

۳. کارشناس ارشد معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه صنعتی جندی شاپور دزفول، دزفول. ایمیل:

M.Mohebian@stu.yazd.ac.ir

مقدمه

در دهه‌های اخیر صاحب نظران حیطه معماری و فرهنگ به بحران بی‌هویتی و پیامدهای آن اشارات فراوانی داشته و ابتدا در پی شناخت صحیح بحران و سپس ارائه راهکار برون رفت از آن بوده‌اند. با شناخت اصول هویت-بخش قسمت‌های مختلف معماری ایران و در صورت بهره‌گیری از این الگوها با ارتباط صحیح و منطقی با معماری روز، می‌توان به الگوها و رویکردهایی جهت برون رفت از بحران هویت در معماری معاصر ایران دست یافت (مولانایی و سلیمانی، ۱۳۹۵: ۱۱۶). هویت یا معنای یک اثر معماری، محصول تعامل و کنش متقابل اجتماعی میان فرد و آن اثر بوده که بر مبنای تعامل میان ویژگی‌های اثر و تصویر ذهنی مخاطب شکل می‌گیرد (سلیمانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۴). هر فضایی با شدت و ضعف متفاوت واجد هویت است و هویت نهایی فضا، برآیند هویت‌های عملکردی، کالبدی، محیطی، فرهنگی و معنایی آن است (نقی زاده، ۱۳۸۵: ۱۷). بنابراین می‌توان گفت اگر فضای شهری ایرانی واجد هویت بوده است، این هویت خود را در فرهنگ، محیط، کالبد و معنا می‌نمایاند ولی در فضای شهری امروز چنین نیست. توجه به شهرسازی و معماری قدیم نشان دهنده همدلی با آن است و سیمای شهرهای بی‌هویت کنونی حاصل التقاط فرهنگی امروز است (نصر و ماجدی، ۱۳۹۲، ۲۶۹). شهرسازی معاصر ایران در تعامل بین باور سنتی و دیدگاه وارداتی واقع گردیده، از طرفی این بی‌هویتی در معماری و به تبع آن در نمای معماری خود را بیشتر مشهود می‌نماید. نما در معماری امروز تنها به عنوان پوشش نهایی مطرح بوده و نمایشی از هویت نیست (نصر، ۱۳۸۵: ۷۱). هویت و شخصیت شهر زمانی معنا می‌یابد که شاخص‌های خاص شهر نمود یابند. شاخص‌هایی که ریشه در مکان و زمان دارند و با سنت، عقاید و کالبد و به طور کلی با دانش و فرهنگ آن جامعه پیوسته‌اند (نصر، ۱۳۹۳: ۲۴). ارزش‌های هنری تزیینات و آرایش بناها را از جنبه‌ای خاص می‌توان در تعامل و تعاطی فرهنگ‌ها و اقوام مختلف دانست (کیانی، ۱۳۹۲: ۱۶). تزیینات معماری که به شکل‌های مختلف خود را در

نما، ورودی‌ها، فضاهای داخلی و به طور شاخص به عناصر و اجزای معماری بیان می‌کند، هویت و ارزش خود را همانند خود معماری، در مسیر تحول زیبایی‌شناسانه‌اش می‌نمایاند. تزیینات را نمی‌توان از معماری جدا کرد اما به مراتب نسبت به معماری، بیشتر می‌توان نشانه‌های تاریخی، هویت اجتماعی و ارزش‌های فرهنگی را از آن دریافت کرد (کیانی، ۱۳۹۲: ۱۶). یکپارچه و یکدست بودن ساختمان‌های مسکونی و مصالح یکنواخت مورد استفاده در دیوار خانه‌ها، فضاهای عمومی یکی از دلایلی است که مانع از بین رفتن هویت شهری می‌شود. در معماری سنتی ایران، جداره‌های بنا با مصالح مناسب و متناسب با هویت و کاربرد بنا تزئین می‌شده است (محمدی و چایبده، ۱۳۸۹: ۱۴). در سال‌های اخیر پس از مطرح شدن دوباره اهمیت فضاهای عمومی و ارزش زندگی شهری، نما اهمیت دوباره‌ای یافته است. زیباترین آجرکاری در شهرهای ایران به دزفول تعلق دارد در این شهر طرح‌ها و نقش‌های آجری کاملاً در تداوم آجرکاری ایرانی بوده و به آن تکامل داده است صدها نقش و طرح در آجرکاری این شهر مشاهده می‌شود و از امکانات این مصالح بی‌نظیر در تزیینات نما بیشترین استفاده را برده است و هیچ اثری در آن حد خلق نشده است و بافت شهر دزفول حرف آخر در آجرکاری تزیینات نمای ساختمان‌ها است که متأسفانه هر روز گوشه‌ای از آن منهدم می‌گردد. امروزه در این شهر برای طراحی بناها زبان مشترکی بین نماها وجود ندارد، فرهنگ مشترکی برای بیان ندارند، مصالح یکسانی به کار نگرفته‌اند و سبک مشخصی را دنبال نمی‌کنند. به دلیل رشد شهر و ایجاد بناهایی با فرم، شکل، رنگ و بافت‌های متفاوت باعث شده است که انسجام و پیوند با ساختار بافت قدیم را برهم زند. از این رو تقابل و تعارضی آشکار میان شکل جدید و سیمای کهن که نتیجه بی‌توجهی مسئولان و بی‌تفاوتی ساکنان که به تبع مهاجر بودنشان دلبستگی مکانی ندارند، صورت گرفته است و این خود باعث از بین رفتن فرهنگ و هویت شهر می‌شود. هدف این مقاله شناسایی عناصر هویت‌بخش نماها و بخصوص در ورودی خانه‌ها

که برقرار کننده‌ی ارتباط درون و بیرون، خلوت و شلوغ، خصوصی و عمومی است و در ۱۲ نمونه بررسی می‌شود که کدام ارزش‌ها بیشتر مورد توجه قرار گرفته‌اند تا با استفاده از منابع، اسناد و مدارک مرتبط و مطالعات میدانی، پیوستگی، تداوم و ارتباط بناهای کهن با بناهای جدید را در رویکردی تاریخی به شهرسازی احیا کرد. این پژوهش به دنبال ارتباطی به صورت متعادل و پایدار زمانی است و برای محقق ساختن آن ساختار نماهای ورودی و ریشه بوجود آمدن آن‌ها را بررسی می‌کند.

سوالات تحقیق

در راستای رسیدن به هدف پژوهش (هدف این مقاله شناسایی و میزان ارزش‌گذاری عناصر هویت‌بخش نماهای ورودی خانه‌های بافت قدیم دزفول است). پرسش‌های زیر مطرح است:

- عناصر هویت‌بخش نماهای ورودی خانه‌های بافت قدیم دزفول کدامند و چه تأثیری بر زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی داشته است؟

- کدام یک از ارزش‌های فرهنگ اسلامی در نماهای ورودی، بیشتر مورد توجه قرار گرفته است و این ارزش‌ها در بدنه نما چگونه تقسیم‌بندی شده‌اند؟

پیشینه تحقیق

یکی از قدیمی‌ترین مباحث فلسفی و عمده فیلسوفان و نظریه‌پردازان، مفهوم کیستی و چیستی انسان بوده است. ظهور مفهوم هویت در حوزه معماری، پس از جنگ دوم جهانی، در دهه ۵۰ میلادی و در پی بروز انتقاداتی به معماری مدرن شکل گرفت. (سلیمانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۶). از طرفی پژوهش‌های انجام گرفته حاکی از آن است که پدیده هویت در دوران معاصر، متأثر از تحولات صورت گرفته در دوره‌های پیش از مدرن، مدرن^۱ و پست مدرن می‌باشد (مه‌دوی‌نژاد و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۲۱). گرچه تاکنون عناصر هویت‌بخش نماهای ورودی خانه‌های بافت قدیم مورد بررسی قرار نگرفته، اما تلاش‌های گسترده‌ای برای بیان مفهوم هویت، فرهنگ اسلامی و پیدا کردن عناصر هویت‌بخش با عناوین مختلف صورت گرفته است. دیدگاه‌ها کوین لینچ^۲، آدموند بیکن^۳، لوییز ممفورد^۴، آموس راپاپورت^۵ و غیره از

آن جمله هستند. در داخل کشور نیز کتب بسیار مختلف، فصلنامه‌ها و همایش‌ها نگاشته شده است که در ادامه به مهم‌ترین تحقیقات مرتبط با موضوع پژوهش اشاره مختصری می‌شود؛ دکتر نقی‌زاده و همکاران در مقاله‌ای با عنوان «ملاحظات فرهنگی در شکل‌دهی به نماهای شهری با تکیه بر ساختار نماهای شهری ایرانی در دوران اسلامی» به بررسی رابطه فرهنگ و نماهای شهری، به نقش ارزش‌های اعتقادی، اجتماعی و دستاوردهای بومی در شکل‌دهی به نماهای شهری ایرانی در دوران اسلامی پرداخته است (نقی‌زاده و همکاران، ۱۳۸۹: ۶۱) و همچنین دکتر نصر در پژوهشی تحت عنوان «واکاوی معنای «هویت» در سنجش پارادایم^۶ (تحلیل جایگاه حیات بخشی در بافت شهر)» به این نتیجه که از طریق توجه به مؤلفه‌های کالبدی هویت شهر می‌توان به بهبود کالبدی شهر دست یافت (نصر، ۱۳۹۳: ۱۳).

روش تحقیق

تحقیق حاضر با روش توصیفی-تحلیلی و برداشت‌های میدانی صورت گرفته است و با تجزیه و تحلیل متون کتابخانه‌ای و تحلیل فراوانی استفاده از عناصر هویت-بخش در سه بخش نماهای ورودی خانه‌ها دزفول، داده‌های کیفی به داده‌های کمی تبدیل شده‌اند. در این رابطه پس از واژه‌شناسی و بیان معانی واژه‌های هویت و فرهنگ اسلامی، مؤلفه‌های مؤثر بر آن‌ها در شکل‌گیری نماهای شهری ایرانی استخراج شده است و با بررسی نماهای ورودی خانه‌های بافت قدیم دزفول و روش دلفی، پرسشنامه‌هایی تهیه و توسط ۲۰ نفر از خبرگان در حوزه معماری و شهرسازی طی سه مرحله تکمیل گردید و با استفاده از نرم‌افزار اکسپرت چویس^۷ و روش ای‌اچ پی^۸ وزن‌دهی شد. در نتیجه عناصر هویت‌بخش نماها و روش شناسایی شدند و در سه بخش از ورودی (۱.۱ رخ بام؛ ۲. دیواره و بدنه بنا؛ ۳. ورودی و کتیبه) و همچنین در دو دسته از خانه‌های فرادست و فرودست که هر کدام از دسته‌ها شامل ۶ خانه می‌باشند، مورد بررسی قرار گرفتند.

جامعه آماری

جامعه آماری شناسایی شده برای این تحقیق برابر ۲۰ نفر هستند که دارای یکی از شرایط زیر می‌باشند:

- اساتید دانشگاه‌های معماری و شهرسازی که تجربه حضور در بافت تاریخی را داشته‌اند.
- معماران تجربی و استادکارانی که به صورت عملی دست به این نماها را به وجود می‌آورند.

محدوده مورد مطالعه

دزفول شهری است در جنوب غربی ایران که با مساحت نزدیک به ۴۷۶۲ کیلومترمربع در کنار رودخانه دز و در بخش‌های جلگه‌ای استان خوزستان واقع شده است. شهر در ارتفاع ۱۴۳ متری از سطح دریا و از شهرهای شمالی استان خوزستان است. جمعیت این شهر ۴۴۳'۰۰۰ نفر (در ۷۸'۳۴۸ خانوار) است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵).

شکل ۱- محدوده مورد مطالعه، (مأخذ: نگارندگان)

هویت

فرهنگ معین ۴ مفهوم برای واژه هویت به کار رفته است. (۱) ذات باری تعالی؛ (۲) آنچه موجب شناسایی شخص باشد؛ (۳) هستی، وجود؛ (۴) هویت عبارت از حقیقت جزئیه است...» (معین، ۱۳۸۷: ۱۲۴۶). در فرهنگ عمید هویت یعنی حقیقت شیء یا شخص که مشتمل بر صفات جوهری وی باشد. هویت در لغت به معنای شخصیت، ذات، هستی و وجود و منسوب به هو است (عمید، ۱۳۶۵: ۱۹۸۴). یعنی آنچه باعث تمایز فرد از دیگری شود. از این رو هویت در خلاء مطرح نمی‌شود و الزاما یک خود وجود دارد و یک غیر، وگرنه شناسایی معنا پیدا نمی‌کند (میرمقتدایی، ۱۳۸۳: ۳۲). فرهنگ آریان‌پور در ترجمه این واژه به دو مفهوم؛ (۱) هویت، کیستی، نام و نشان (۲) یگانگی، همانندی، همسانی، همانستی، این همانی اشاره کرده است (آریان‌پور، ۱۳۸۹: ۶۹۷). در فرهنگ آمریکن هریتیج^۹ در رابطه با واژه

«آیدنتیتی^{۱۰}» به چهار مفهوم ارائه می‌شود؛ (۱) مجموعه-ای از رفتارها و ویژگی‌های شخصیتی که به واسطه آن عضو گروه خاصی تشخیص داده می‌شود؛ (۲) مشخصه-هایی که به واسطه آن یک چیز به صراحت قابل شناسایی است؛ (۳) ویژگی‌های فرد؛ (۴) کیفیت یا شرایطی که به واسطه آن چیزی مساوی چیزی قرار داده می‌شود؛ (American Heritage, 1975). فرهنگ لغات آکسفورد^{۱۱} واژه «آیدنتیتی» را به ۳ صورت معنا کرده است: (۱) کیستی یا چیستی؛ (۲) ویژگی‌ها و حالاتی که باعث شباهت افراد می‌شود؛ (۳) ویژگی‌ها، احساسات و یا اعتقاداتی که باعث تمایز افراد می‌شوند (Oxford, 2005, 643). در ادبیات عرفانی ایران، هویت به ذات مطلق خداوند اطلاق می‌شود. لذا معنی وجود و هستی را برمی‌آورد. داوود قیصری در مقدمه فصوص الحکم، هویت را چنین تعریف می‌کند: «آنچه را شیئیت شیء به آن است به اعتبار تحقق، حقیقت گویند؛ و به اعتبار تشخیص، هویت گویند» (سجادی، ۱۳۷۵: ۱۱۵). بدین ترتیب آنچه موجب شناسایی شیء باشد یا به عبارت دیگر چیستی شیء، هویت آن را تشکیل می‌دهد (نقره-کار، ۱۳۸۸).

فرهنگ و فرهنگ اسلامی

فرهنگ را می‌توان مجموعه‌ای پیچیده از دانش‌ها، باورها، هنر و آداب و رسوم یک جامعه دانست (تایلور^{۱۲}، بنقل از کورز، ۱۳۷۸: ۴۰۱) که مبتنی بر ارزش‌هایی است که گروهی بر آن پایبندی دارند و در ساختار اجتماعی از آن پیروی می‌کنند (گیدنز، ۱۳۷۹: ۵۵). فرهنگ نظام‌های نمادینی از گنجینه‌های شناختی یک اجتماع است که توسط نسل‌های پیشین استوار گردیده است تا امروز را در دسترس فردی از آن اجتماع قرار دهد (نولان، ۱۳۸۰: ۶۳). فرهنگ به شیوه زندگی انسان مربوط می‌شود و این احساس را بوجود می‌آورد که یک گروه را از گروه‌های دیگر و در نتیجه فضایی را از فضایی دیگر متمایز سازد. فرهنگ برای گروه‌های مختلف در زمان‌های مختلف و در مکان‌های مختلف و ارزش و معانی متفاوت دارد که بر اساس آن هویت مکانی و فضایی تشکیل می‌شود (Norton, 2000, 5). فرهنگ تلقی و دیدگاه ما از جهان، شیوه زیست

خصوصیات فرهنگی و مشخصات این سرزمین است (مه‌دوی‌نژاد و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۱۴).

رابطه نما و هویت فرهنگ اسلامی

نما در فارسی، افزونی، بالیدگی و پرنگ شدن (پرتو، ۱۳۷۳: ۲۰۵۶). آنچه از ساختمان به دیده آید در فراسوی: فاساد^{۱۳} (رفیعی سرشکی، ۱۳۸۱: ۴۳۲) مفهوم نمای شهری و رابطه آن با فرهنگ مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. فرهنگ لغات عبارات «صورت ظاهر»، «آنچه در معرض دید و برابر چشم است» و «بعدی از ساختمان که به دیده می‌آید» را کار به می‌برد (معین، ۱۳۸۷: دهخدا، ۱۳۴۴؛ و عمید، ۱۳۶۵). نماهای شهری به عنوان بخشی از کالبد شهر هم نماد فرهنگ است و هم بازتاب فرهنگ شهرنشینی (نقی‌زاده و همکاران، ۱۳۸۹: ۶۲). وظیفه هر بنا عینیت بخشیدن به یک اندیشه ذهنی بوده و هر ساختمان نمودی برای سنجش فرهنگ و یک شاهد فرهنگی است (گروتز، ۱۳۷۵: ۵۶-۵۳).

در بررسی رابطه فرهنگ و محیط انسان ساخت، فرهنگ اسلامی در سه حوزه به هم پیوسته زندگی اجتماعی، اعتقادات انسانی و تأثیر ویژگی‌های تاریخی-جغرافیایی دسته بندی می‌شود برای دستیابی به رابطه فرهنگ و نماهای شهری، ارزش‌های زندگی اجتماعی، اعتقادی و دستاوردهای بومی ملت ایران در شکل‌دهی به نماهای شهر اسلامی مورد بررسی قرار گرفته است (نقی‌زاده و همکاران، ۱۳۸۹: ۶۴).

جدول ۱- شیوه تحقق فرهنگ اسلامی در شکل‌گیری نماهای شهری ایرانی، (مأخذ: نقی‌زاده و همکاران، ۱۳۸۹: ۷۱)

فرهنگ اسلامی	شیوه تحقق در نماهای شهری در دوران اسلامی
ارزش‌های اعتقادی	۱. پرهیز از اسراف و فساد ۲. عدل و تواضع ۳. احساس عدل در سایه وحدت در کثرت و عبودیت در برابر حق ۴. شکر ۵. ذکر، آموزش معنوی، عبودیت، توحید و هدایت ۶. خلیفه الهی‌انسان در زمین
ارزش‌های زندگی اجتماعی	۱. رعایت مقیاس انسانی و امنیت حضور انسان ۲. معنادر بودن محیط برای انسان ۳. مشارکت و همکاری در ساخت فضای شهری ۴. تعاملات اجتماعی ۵. اصل لاضرار و احترام به حقوق همسایگی ۶. حجاب و پرهیز از ایجاد شرایطی برای گناه (امر به معروف و نهی از منکر) ۷. احترام به سنت مهمان نوازی ۸. حفظ هویت جمعی با حفظ حقوق فردی

جمعی و فردی، نشانی از هویت، مجموعه‌ای در هم تنیده‌ای از اعتقاد، ارزش‌ها و شیوه‌های رفتاری نامیرا و تجلی هنر است که در مکان نمود می‌یابد (حبیب، ۱۳۸۸: ۹۳). از نظر ساور در چشم اندازه‌های فضایی فرهنگ عامل، محیط میانجی و چشم‌انداز فرهنگی نتیجه است (Jackson, 1992, 11).

فرهنگ اسلامی، مجموعه‌ای از اعتقادات و اصول اسلامی، آداب و رسوم، اخلاق، ارزش‌ها و قوانینی است که از وحی سرچشمه گرفته است. مبانی و منابع اصلی فرهنگ اسلامی را باید در خود اسلام جست و جو کرد نه بیرون از آن. در نظام فرهنگی اسلام، دین، اصولاً عنصری در کنار سایر عناصر نبود، بلکه محور و اساس فرهنگ اسلامی است و تجلی آن در تمامی مظاهر فرهنگی، از معماری تا ادبیات و از پزشکی تا آداب و رسوم قابل است مشاهده است (مفتخری، ۱۳۹۲: ۱۰۰).

رابطه فرهنگ ایرانی اسلامی و هویت

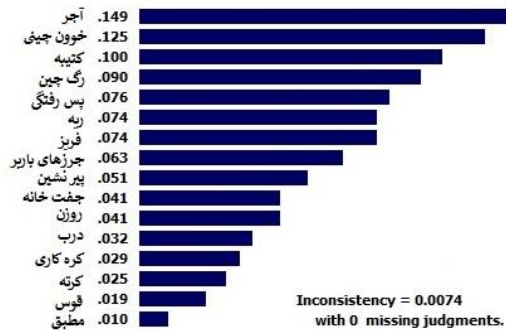
فرهنگ یکی از مهم‌ترین منابع هویت است. افراد و گروه‌ها با توسل به اجزا و عناصر فرهنگی گوناگون هویت می‌یابند، زیرا این اجزا و عناصر توانایی چشم‌گیری در تأمین نیاز انسان‌ها به متمایز بودن و ادغام شدن در جمع دارند (گل محمدی، ۱۳۸۱: ۲۴۰). این نکته بر این دلالت دارد که معماری و شهرسازی، واجد رسالتی است تا ارزش‌های کهن فرهنگی را در درون ذات خویش پاس دارد و بر این اساس عنصری هویت‌بخش به ساختار فرهنگی شمرده شود، چنانچه التزام همگونی فرهنگ و معماری در آثار معماری جهان مشاهده می‌شود (حبیب و همکاران، ۱۳۸۷: ۱۵). هنر ایرانی، هنری سرشار از نبوغ اصیل ایرانی است و قومی که چنین هنری را بوجود می‌آورد، باید غریزه و نبوغی از آن خود داشته باشد و هنرش نیز نمی‌تواند تنها تلفیقی از عناصر برگرفته از فرهنگ‌های دیگر باشد (حقیقت، ۱۳۶۹: ۱۰). منظور از هویت ایران اسلامی اندیشه و فرهنگی است که در سیر تاریخی گسترش اسلام همراه با رشد فرهنگ و تمدن ایرانی تجلی پیدا کرده است (آزاد و همکاران، ۱۳۹۶: ۳). هویت اسلامی ایرانی، بیانگر

<p>ارزش-های زندگی اجتماعی</p> <p>۱. پرهیز از شبیه شدن به بیگانگان ۲. بهره‌مندی از سنت معماری ۳. پرهیز از وابستگی به بیگانگان</p>

عناصر هویت‌بخش نمای ورودی شهر دزفول

در شهر دزفول، ورودی یکی از عناصر حائز اهمیت نما در ساختمان است که اهمیت طراحی آن به شکل مستقیم نمایانگر نقش و عملکرد ساختمان است. از طرفی معماران تجربی گذشته در دزفول با هوشمندی و اتکا به ایده‌ی خود و اعمال سلیقه مالکان در هر بنای مسکونی سبب ایجاد جلوه‌های بسیار متنوعی از ریتم و نقش آجر شده است. از این رو در این پژوهش با روش دلفی عناصر اصلی تشکیل دهنده نمای ورودی خانه‌های دزفول توسط ۲۰ نفر از خبرگان در حوزه معماری و شهرسازی شناسایی شدند و در جدول ۲ به تعریف و رابطه آن‌ها با زمینه‌های فرهنگ و اجتماعی شهر دزفول پرداخته شده است.

نمودار ۱- انتخاب و وزن دهی عناصر اصلی تشکیل دهنده نمای ورودی خانه‌های دزفول با روش دلفی در نرم‌افزار اکسپرت چویس (مأخذ: نگارندگان)

جدول ۲- عناصر هویت‌بخش نمای ورودی شهر دزفول، (مأخذ: نگارندگان)

اجزا	تعریف و رابطه آن با زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی شهر دزفول (شکل)
رگ چین کله	آجری که سر یا عرض آن به صورت افقی یا عمودی در نما کار شده است (کیانی، ۱۳۷۶). این نوع آجرچینی در نمای شهری دزفول بیشتر در رخ بام‌ها و انتهای دیوار اجرا می‌شود همچنین نقش تنظیم تناسب و تزیینات نما را ایفا می‌کند.

	مصالح آجر آجر پارسی تازی شده ی آگور (پرتو، ۱۳۷۳: 21)، آجور، آجر، آجور، آغر، آگر، آگور، ساغ (رفیعی سرشکی، ۱۳۸۱: 22) و معرب آگور (دهخدا، ۱۳۴۴: 37) است. دزفول در سرزمینی قرار دارد که حاوی هزاران سال تجربه با آجر ساختن است. سرزمینی که وارث تمدن-های آشور، سومر، ایلام، هخامنشیان و ساسانیان است (نعیما، 1376: ۲۷).
	مشبک (ریه) دیواره‌ی آجری مشبک دست انداز بام را ریه ^{۱۴} گویند. ارتفاع دست انداز مشبک بام اکثراً دارای ارتفاعی است به بلندی یک قد و بام را به صورت حیاطی خصوصی و حجاب‌دار تبدیل می‌نماید. از طرفی مشبک بودن آجرها عبور جریان هوا را ممکن می‌سازد (نعیما، 1376: ۴۰). در دزفول از بام برای خوابیدن، زندگی کردن و فضای خدماتی در برخی از ماه‌های سال مورد استفاده قرار می‌گیرد (همان، 1376: ۴۰).
	جلو آمدگی آجر (فریز) در انتهای بالای کار خورون چینی در نمای بناهای بافت سنتی دزفول فریز ^{۱۵} چیده می‌شود. فریز جلوتر از سطح خورون‌ها می‌باشد و جهت جلوگیری و حفاظت و ریزش باران بر روی خورون‌ها صورت می‌پذیرد. فریز آجری معمولاً در دو رج چیده می‌شود (نعیما، 1376: ۵۸).
	گره کاری نام دیگر این نوع آجرکاری، آجر تراش می‌باشد و بیشتر از اشکال ستاره ای (چندپیر) کوچک و بزرگ در ترکیبی هماهنگ و حساب شده کنار یکدیگر تشکیل می‌شود و قدمت آن‌ها در شهر دزفول نسبت به خورون چینی کمتر است همچنین نقش آن‌ها (نعیما، 1376: ۶۰). این نوع تزیینات با ترکیب قطعات آجر (مانند خورون چینی) به بدست نمی‌آید به همین دلیل آجر را تراش می‌دادند تا به شکل دلخواه برسند.
	خورون چینی به نگاره‌های زینتی کاشی ماندنی گفته شده که بر پیشانی بنا می‌ساخته‌اند (نعیما، 1376: 50). معنی لغوی آن سرپناه، بارانگیر و باران گریز است (رفیعی سرشکی، 1382: 205). به قولی دیگر، خورون چینی آرایش ساختمان بصورت آمود است که در آن، از ضخامت آجر در ایجاد انواع گره‌های تزیینی در پیشانی

<p>ستون کناری به یک چهارم ستون تبدیل می‌شود. در انتهای ستون آجر حرکات متنوعی دارد که در اصلاح محلی کرتله نامیده می‌شود (نعیم، 1376: ۴۲).</p> 		<p>نما استفاده می‌کنند. کلیه نقوش خون‌ها در زبان محلی دارای نامی بودند که با شکل خون ارتباط کامل داشته است. مانند: دارگل، بازوبند، مداخل، کلیدی، خفته، ریس، بند رومی، تفاع و زلف عروس.</p> 	
<p>پیرنشین جای نشستن در آستانه ورودی برای شخصی که باری به دوش داشت و در راه خسته می‌شد همچنین مکانی عمومی برای گفت‌وگو کردن که موجب بهبود رابطه های اجتماعی می‌شد.</p> 	<p>پیرنشین</p>	<p>جفت خانه ایجاد فضای خالی جهت لانه کبوتران بر روی نمای آجری را جفت خانه می‌گویند. این کار هم جنبه فرهنگی و هم جنبه اعتقادی دارد. ایجاد جفت‌خانه بر روی نما (فضای خالی) کاری نظیر نماسازی و تکرار ریتم می‌باشد. (نعیم، 1376: ۴۲).</p> 	<p>جفت خانه</p>
<p>عقب رفتگی‌های لایه لایه در بدنه نما برای فرم بخشیدن به نما و ایجاد سایه بر روی بدنه که موجب افزایش آسایش حرارتی و کاهش مصرف انرژی می‌شود.</p> 	<p>پس رفتگی</p>	<p>روزن‌ها پنجره‌ها و یا روزن‌هایی که برای جریان هوا یا عبور نور در جداره نما وجود دارد (حبیبی، ۱۳۷۱: ۲۸). به دلیل درون‌گرا بودن و حفظ محریمیت خانه‌های دزفول، این روزن‌ها در ارتفاعات بالا ایجاد شده‌اند.</p> 	<p>روزن‌ها</p>
<p>قوس‌هایی که هم نقش ساختاری و هم نقش تزئینی در بدنه نما دارند (نعیم، 1376: ۵۹). تنوع این قوس‌ها این امکان را به معمار و صاحب خانه می‌داد که با سلیقه‌ی شخصی خود آن‌ها را در کنار خون چینی‌ها استفاده کنند.</p> 	<p>قوس‌ها</p>	<p>کتیبه، نوشته‌ای است که بر سردر و روی دیوار ابنیه (کاخ‌ها، مساجد، اماکن متبرکه و غیره) یا بر بدنه کوه به خطوط مختلف نویسد (معین، ۱۳۸۷: ۳۹۰۸) در طرح کتیبه‌های خانه‌های قدیمی شهر دزفول از اسامی خداوند و ائمه و آیات قرآن استفاده شده است، به نظر می‌رسد که در این میان نام حضرت علی (ع) بیش از بقیه مورد استفاده قرار گرفته است که نشانه فرهنگ مذهب شیعه در منطقه است.</p> 	<p>کتیبه</p>
<p>جرزهای باربر بار ساختمان را دیوارهای باربر آجری تحمل می‌کنند، این دیوارهای اغلب به صورت جرز در نما دیده می‌شود (حبیبی، ۱۳۷۱: ۱۹). این جرزها بدنه‌های نما را قاب بندی می‌کند و به صورت ریتم و تکرار در نما ظاهر می‌شوند.</p> 	<p>جرزهای باربر</p>	<p>دره‌های چوبی و قدیمی خانه‌های دزفول علاوه بر گل‌میخ‌ها، کوبه و حلقه‌های کنده‌کاری شده‌ی زیبایی دارد که به واسطه‌ی تزئینات و نحوه‌ی کاربرد، از دو جنبه‌ی زیباشناسی و مردم‌شناسی حائز اهمیت است. فضای معماری خانه‌های سنتی به گونه‌ای بوده است که صدای بم کوبه به دورترین نقطه‌ی منزل (زیرزمین) می‌رسیده است. از لحاظ مردم‌شناسی نیز حلقه با صدای زیر، مخصوص خانم‌ها و کوبه با صدای بم، مخصوص آقایان بوده است.</p> 	<p>در</p>
<p>آجر تیغه-ای (مطبق) در درگاه‌هایی که نمی‌خواهند از آن استفاده شود آن را به صورت تیغه‌ای به کار می‌برند و هر گاه بخواهند می‌توانند تیغه را خراب کنند و در بسیاری از موارد از آجر تیغه‌ای جهت حجاب در درگاه‌ها استفاده می‌شود. در اصطلاح محلی به این نوع استفاده از آجر مطابق کلاغ پر اطلاق می‌گردد (نعیم، 1376: ۳۸).</p> 	<p>آجر تیغه-ای (مطبق)</p>	<p>در جایی که آجر به‌صورت ستون مورد استفاده قرار می‌گیرد و ضمن کاربرد استحکامی، کاربرد تزئینی نیز دارد و اگر بخواهند پنجره‌ای را کنار ستون کار بگذارند آن را به صورت نیم ستون در می‌آورند و در چنین شرایطی</p>	<p>ستون آجری (کرتله)</p>

بررسی هویت فرهنگ اسلامی اجزای ورودی خانه‌های دزفول

فرهنگ اسلامی در سه حوزه به هم پیوسته ارزش زندگی اجتماعی، ارزش اعتقادات انسانی و ارزش ویژگی‌های تاریخی-جغرافیایی تقسیم‌بندی می‌شود. حال با روش دلفی اجزای تشکیل دهنده ورودی خانه‌های قدیم دزفول توسط ۲۰ نفر از خبرگان در حوزه معماری و شهرسازی بر اساس سه حوزه فرهنگ اسلامی در شکل‌گیری نماهای شهری ایرانی دسته‌بندی شدند. (جدول ۳).

جدول ۳- بررسی هویت فرهنگی اسلامی اجزای ورودی خانه‌های دزفول از نظر خبرگان، (ماخذ: نگارندگان)

تقسیم‌بندی نما	ارزش‌های اعتقادی	ارزش‌های زندگی اجتماعی	ارزش‌های هویت تاریخی	شیوه تحقق در نمای ورودی‌ها از نظر خبرگان
۱- رگ‌چین کله	*			احساس عدل (یکنواخت ساختن خط آسمان)
۲- مصالح (اجر)	*	*	*	۱- پرهیز از اسراف (مصالح بومی) ۲- حفظ هویت جمعی (مصالح یکسان) ۳- پرهیز از وابستگی به دیگران (مصالح بومی)
۳- منبک (رپه)	*		*	۱- احساس عدل (وحدت شکلی) ۲- پرهیز از شبیه شدن به بیگانگان (الگوی خاص بومی)
۴- قریز			*	پرهیز از شبیه شدن به بیگانگان (الگوی بومی)
۵- گره‌کاری	*		*	۱- ذکر و آموزش‌های معنوی (تزیینات هندسی) ۲- پرهیز از وابستگی به بیگانگان (سایه اندازی)
۶- جوزن‌چینی	*		*	۱- ذکر و آموزش‌های معنوی (تزیینات هندسی) ۲- پرهیز از وابستگی به بیگانگان (سایه اندازی)
۷- جفت‌خانه	*		*	۱- خلیفه الله (زنده نگه داشتن ورودی) ۲- ارتباط با طبیعت

۸- کتیبه	*			ذکر و آموزش‌های معنوی (خط و نقوش اسلامی خاص)
۹- روزن‌ها	*			معنادار کردن محیط برای انسان (انطباق میان نما و عملکرد)
۱۰- در	*			معنادار کردن محیط برای انسان (انطباق میان نما و عملکرد)
۱۱- (کریمه)	*			پرهیز از اسراف (نقش تزیینی عناصر به همراه نقش عملکرد)
۱۲- پیرشتین	*			احترام به سنت مهمان نوازی
۱۳- پس‌فکنگی	*	*		۱- حجاب (ایجاد عمق در نما) ۲- پرهیز از وابستگی به بیگانگان (سایه اندازی)
۱۴- جزرهای بازر	*	*		۱- احساس عدل (وحدت شکلی) ۲- معنادار کردن محیط (انطباق میان نما و عملکرد)
۱۵- قوس‌های تزیینی	*	*		۱- پرهیز از اسراف (نقش تزیینی عناصر و نقش عملکرد) ۲- پرهیز از شبیه شدن به بیگانگان (الگوی خاص بومی)
۱۶- (مطبق)	*			حجاب (پرهیز از در معرض دید قرار دادن فضای داخلی)

بررسی نمای ورودی خانه‌های فرادست و فرودست

در معماری سنتی دزفول، واحدهای مسکونی با نظام خاصی کنار هم قرار می‌گیرند که ناشی از معیشت، وضع اقتصادی، ابعاد زمین و... بستگی دارد. از این رو نظام حاکم بر شکل‌گیری درونی واحدهای مسکونی، در ظاهر بیرونی (نما) رخساره می‌نماید. مجموعه‌ی نما در واحد مسکونی ترکیب بهم پیوسته‌ای از قسمت‌های پرکننده است که بر حسب نظام درونی شکل‌دهنده واحد، کنار هم قرار گرفته‌اند (حیبی، ۱۳۷۱: ۲۹-۳۰). حال به بررسی خانه‌های فرادست و فرودست و ارتباط بین آن‌ها پرداخته می‌شود. نمای ورودی خانه‌های دزفول به صورت زیر تقسیم‌بندی می‌شوند:

۱. **رخ بام**: لبه بام حد و مرز ساختمان و آسمان است و از نظر بصری بام انتهایی نماست. بام پوسته‌ای است که

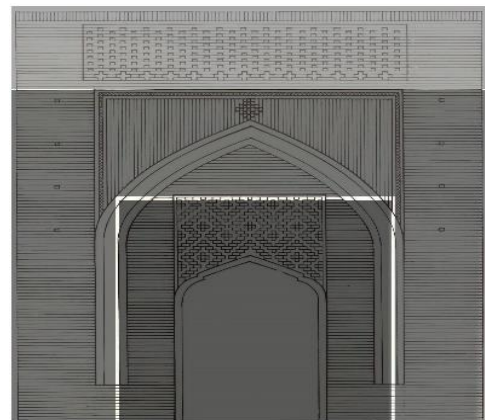

بر سر ساختمان قرار دارد. بنابراین لبه بام نمی‌تواند بدون تفاوت با دیگر قسمت‌ها در آسمان رها شود.

۲. **بدنه و دیواره بنا:** بدنه و دیواره بنا، قسمت مابین رخ بام و ورودی را تشکیل می‌دهد.

۳. **ورودی و کتیبه:** ورودی نشانه گذر از فضای عمومی خارجی به فضای خصوصی داخلی و یکی از مهم‌ترین عناصری است که می‌توان به عنوان نشانه ساختمان از آن نام برد و یکی از انواع تزیینات، استفاده از کتیبه‌های آجری بوده است. سطح سردر و سایر سطوح فضای

ورودی یکی از مهم‌ترین مکان‌هایی بوده که معمولاً یکی از کتیبه‌های اصلی بنا در آن قرار می‌گرفت (سلطان زاده، ۱۳۷۲: ۱۲۲). جدول ۴ به بررسی عناصر هویت-بخش نمای ورودی ۶ خانه‌ی فرادست از بافت قدیم دزفول، بر اساس تقسیم‌بندی‌های سه‌گانه شکل ۲ پرداخته است. به این ترتیب با توجه به جدول ۴ می‌توان دریافت که طرز قرارگیری اجزای هویت‌بخش نما در خانه‌های فرادست چگونه است.

۱ رخ بام
۲ دیواره و بدنه بنا
۳ ورودی و کتیبه

شکل ۲- تقسیم‌بندی نمای ورودی خانه‌های دزفول، (مأخذ: نگارندگان)

جدول ۴- بررسی اجزای ورودی ۶ خانه‌ی فرادست از بافت قدیم دزفول، (مأخذ: نگارندگان)

فرادست			
خانه	طهماسبی	قلم زن	سهرابی
نمای خانه			

تقسیم بندی نما	۱	۲	۳	۱	۲	۳	۱	۲	۳
رگ چین کله	*	*	*	*	*	*	*	*	*
آجر	*	*	*	*	*	*	*	*	*
ریه			*	*					
فریز		*							
گره کاری			*	*					
خوون چینی	*	*	*	*	*	*	*	*	*
جفت خانه									
کتیبه	*			*	*				
روزن‌ها			*				*		
در	*			*	*				
کرته	*			*	*				
پیرنشین	*			*	*				
پس رفتگی	*	*		*	*	*	*	*	*
جرزهای باربر		*		*	*				
قوس‌های تزیینی	*	*	*	*	*	*	*	*	*
مطبق			*						
خانه	طهماسبی			قلم زن			سهرابی		
تقسیم بندی نما									
تقسیم بندی نما	۱	۲	۳	۱	۲	۳	۱	۲	۳
رگ چین کله	*	*	*	*	*	*	*	*	*
آجر	*	*	*	*	*	*	*	*	*
ریه			*	*					
فریز		*							
گره کاری			*	*					
خوون چینی	*	*	*	*	*	*	*	*	*
جفت خانه									
کتیبه			*						
روزن‌ها		*					*		
در	*			*	*				
کرته	*			*	*				
پیرنشین	*			*	*				
پس رفتگی	*	*		*	*	*	*	*	*
جرزهای باربر		*		*	*				
قوس‌های تزیینی	*	*	*	*	*	*	*	*	*
مطبق			*						

جدول ۴- بررسی اجزای ورودی ۶ خانه‌ی فرادست از بافت قدیم دزفول، (مأخذ: نگارندگان)

فرو دست			
خانه	چینی ساز	بی باز	زرتنگ زاده
نمای خانه			

ارزش گذاری هویت فرهنگ اسلامی هر یک از قسمت-های ۱، ۲ و ۳ برای خانه‌های فرادست پرداخته است.

جدول ۶ - ارزش گذاری هویت فرهنگ اسلامی ورودی خانه‌های فرادست دزفول، (مأخذ: نگارندگان)

اسم خانه‌های فرادست	عناصر هویت		ارزش‌های اعتقادی		ارزش‌های زندگی اجتماعی		ارزش‌های بومی - هویت تاریکی		کل عناصر و اجزا	
	تعداد کل	تقسیم بندی	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
طهماسبی	۱	۰	۰	۰٪	۰	۰٪	۰	۰٪	۰	۰٪
	۲	۷	۴	۷۰٪	۴	۵۷،۱۴٪	۷	۸۷،۵٪	۱۰	۶۲،۵٪
	۳	۶	۴	۶۰٪	۴	۵۷،۱۴٪	۴	۵۰٪	۹	۵۶،۲۵٪
مجموع	۹	۹	۶	۹۰٪	۶	۸۵،۷۱٪	۷	۸۷،۵٪	۱۴	۸۷،۵٪
قلمزین	۱	۳	۱	۳۰٪	۱	۱۴،۲۸٪	۲	۲۵٪	۳	۱۸،۷۵٪
	۲	۶	۵	۶۰٪	۵	۷۱،۴۲٪	۶	۷۵٪	۱۰	۶۲،۵٪
	۳	۷	۴	۷۰٪	۴	۵۷،۱۴٪	۵	۶۲،۵٪	۱۰	۶۲،۵٪
مجموع	۹	۹	۷	۹۰٪	۷	۱۰۰٪	۷	۸۷،۵٪	۱۵	۹۳،۷۵٪
سپهرانی	۱	۰	۰	۰٪	۰	۰٪	۰	۰٪	۰	۰٪
	۲	۶	۳	۶۰٪	۳	۴۲،۸۵٪	۶	۷۵٪	۸	۵۰٪
	۳	۶	۴	۶۰٪	۴	۵۷،۱۴٪	۴	۵۰٪	۹	۵۶،۲۵٪
مجموع	۸	۸	۵	۸۰٪	۵	۷۱،۴۲٪	۶	۷۵٪	۱۲	۷۵٪
موردگر	۱	۳	۱	۳۰٪	۱	۱۴،۲۸٪	۲	۲۵٪	۳	۱۸،۷۵٪
	۲	۷	۴	۷۰٪	۴	۵۷،۱۴٪	۷	۸۷،۵٪	۱۰	۶۲،۵٪
	۳	۴	۳	۴۰٪	۳	۴۲،۸۵٪	۳	۳۷،۵٪	۶	۳۷،۵٪
مجموع	۸	۸	۵	۸۰٪	۵	۷۱،۴۲٪	۷	۸۷،۵٪	۱۲	۷۵٪
ابراهیمی	۱	۰	۰	۰٪	۰	۰٪	۰	۰٪	۰	۰٪
	۲	۵	۴	۸۰٪	۴	۵۷،۱۴٪	۵	۶۲،۵٪	۸	۵۰٪
	۳	۴	۴	۴۰٪	۴	۵۷،۱۴٪	۴	۵۰٪	۷	۴۳،۷۵٪
مجموع	۶	۶	۶	۱۰۰٪	۶	۸۵،۷۱٪	۵	۶۲،۵٪	۱۱	۶۸،۷۵٪
موزی	۱	۰	۰	۰٪	۰	۰٪	۰	۰٪	۰	۰٪
	۲	۶	۴	۶۰٪	۴	۵۷،۱۴٪	۶	۷۵٪	۹	۵۶،۲۵٪
	۳	۴	۴	۴۰٪	۴	۵۷،۱۴٪	۴	۵۰٪	۷	۴۳،۷۵٪
مجموع	۷	۷	۶	۸۵،۷۱٪	۶	۸۵،۷۱٪	۶	۷۵٪	۱۲	۷۵٪
جمع خانه‌های فرادست	۱	۱	۰،۳۳	۱۰٪	۰،۳۳	۴،۷۱٪	۰،۶۶	۸،۲۵٪	۱	۶،۲۵٪
	۲	۶،۱۶	۴	۶۱،۶۶٪	۴	۵۷،۱۴٪	۶،۱۶	۷۷،۰۸٪	۹،۱۶	۵۷،۲۹٪
	۳	۵،۱۶	۳،۸۳	۷۴،۴۴٪	۳،۸۳	۵۴،۷۶٪	۴	۵۰٪	۸	۵۰٪
مجموع	۷،۸	۷،۸	۷،۸	۱۰۰٪	۷،۸	۱۰۰٪	۷،۸	۱۰۰٪	۱۲،۶۶	۷۹،۱۶٪

تقسیم بندی نما	۱	۲	۳	۱	۲	۳	۱	۲	۳
رگ چین کله	*	*	*	*	*	*	*	*	*
آجر	*	*	*	*	*	*	*	*	*
ریه	*	*	*	*	*	*	*	*	*
فریز									
گره کاری									
خوون چینی	*	*	*	*	*	*	*	*	*
جفت خانه									
کتیبه									
روزن‌ها	*	*	*	*	*	*	*	*	*
در	*	*	*	*	*	*	*	*	*
کرته									
پیرنشین									
پس رفتگی	*	*	*	*	*	*	*	*	*
جززهای باربر	*	*	*	*	*	*	*	*	*
قوس‌های تزئینی	*	*	*	*	*	*	*	*	*
مطبق									
خانه	رمضان چایبده			میر شکر			صفوی		
تقسیم بندی نما									
تقسیم بندی نما	۱	۲	۳	۱	۲	۳	۱	۲	۳
رگ چین کله				*	*	*	*	*	*
آجر	*	*	*	*	*	*	*	*	*
ریه	*	*	*	*	*	*	*	*	*
فریز									
گره کاری									
خوون چینی	*	*	*	*	*	*	*	*	*
جفت خانه									
کتیبه									
روزن‌ها	*	*	*	*	*	*	*	*	*
در	*	*	*	*	*	*	*	*	*
کرته									
پیرنشین									
پس رفتگی	*	*	*	*	*	*	*	*	*
جززهای باربر	*	*	*	*	*	*	*	*	*
قوس‌های تزئینی	*	*	*	*	*	*	*	*	*
مطبق									

جدول ۵ به بررسی عناصر هویت بخش نمای ورودی ۶ خانه‌های فرودست از بافت قدیم دزفول، بر اساس تقسیم بندی‌های سه‌گانه شکل ۲ پرداخته است. به این ترتیب با توجه به جدول ۵ می‌توان دریافت که طرز قرارگیری اجزای هویت بخش نما در خانه‌های فرودست چگونه است.

ارزش گذاری هویت فرهنگ اسلامی ورودی خانه‌های فرادست دزفول:

باتوجه به مشخص کردن اجزای ورودی در هر یک از قسمت‌های ۱، ۲ و ۳ از خانه‌های فرادست، جدول ۶ به

ردیف	نوع	میزان		میزان		میزان		میزان	
		تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
رسمان چابده	۱	۲	۲۰٪	۱	۱۴٫۲۸٪	۲	۲۵٪	۳	۱۸٫۷۵٪
	۲	۲	۲۰٪	۴	۵۷٫۱۴٪	۲	۲۵٪	۴	۲۵٪
	۳	۲	۲۰٪	۳	۴۲٫۸۵٪	۳	۳۷٫۵٪	۴	۲۵٪
	مجموع	۳	۳۰٪	۵	۷۱٫۴۲٪	۳	۳۷٫۵٪	۷	۴۳٫۷۵٪
میرشکر	۱	۳	۳۰٪	۱	۱۴٫۲۸٪	۲	۲۵٪	۳	۱۸٫۷۵٪
	۲	۴	۴۰٪	۴	۵۷٫۱۴٪	۲	۲۵٪	۶	۳۷٫۵٪
	۳	۱	۱۰٪	۲	۲۸٫۵۷٪	۱	۱۲٫۵٪	۲	۱۲٫۵٪
	مجموع	۴	۴۰٪	۵	۷۱٫۴۲٪	۲	۲۵٪	۸	۵۰٪
صفوی	۱	۲	۲۰٪	۲	۲۸٫۵۷٪	۳	۳۷٫۵٪	۳	۱۸٫۷۵٪
	۲	۴	۴۰٪	۴	۵۷٫۱۴٪	۵	۶۲٫۵٪	۷	۴۳٫۷۵٪
	۳	۲	۲۰٪	۳	۴۲٫۸۵٪	۲	۲۵٪	۳	۱۸٫۷۵٪
	مجموع	۵	۵۰٪	۵	۷۱٫۴۲٪	۶	۷۵٪	۱۰	۶۲٫۵٪
جمع خانه‌های فرودست	۱	۲٫۵	۲۵٪	۱٫۱۶	۱۶٫۶۶٪	۲٫۱۶	۲۷٫۰۸٪	۳	۱۸٫۷۵٪
	۲	۴	۴۰٪	۴	۵۷٫۱۴٪	۳٫۵	۴۳٫۷۵٪	۶٫۳۳	۳۹٫۵۸٪
	۳	۲٫۳۳	۲۳٫۳۳٪	۲٫۸۳	۴۰٫۴۷٪	۲٫۸۳	۳۵٫۴۱٪	۴	۲۵٪
	مجموع	۵	۵۰٪	۵	۷۱٫۴۲٪	۴٫۳۳	۵۴٫۱۶٪	۹٫۱۶	۵۷٫۲۹٪

در نمای ورودی خانه‌های فرودست دزفول، به طور میانگین ۵۰٪ از عناصری که نشان دهنده ارزش‌های اعتقادی، ۷۱٫۴۲٪ از عناصری که نشان دهنده ارزش‌های زندگی اجتماعی و ۵۴٫۱۶٪ از عناصری که نشان دهنده ارزش‌های بومی-هویت تاریخی است، استفاده کرده‌اند. به طور میانگین در مجموع ۵۷٫۲۹٪ از عناصری که نشان دهنده هویت فرهنگ اسلامی است، مورد استفاده قرار گرفته است.

جمع بندی

با توجه نمودارهای بدست آمده در قسمت "دیواره و بدنه بنا" و "ورودی و کتیبه" خانه‌های فرادست نسبت به خانه‌های فرودست از عناصر بیشتری برای هویت فرهنگ اسلامی استفاده کرده‌اند ولی در قسمت "رخ بام-این چنین نیست و خانه‌های فرودست عناصر بیشتری برای هویت فرهنگ اسلامی به کار برده‌اند. در نمای ورودی خانه‌های بافت قدیم دزفول، به طور میانگین خانه‌های فرادست با ۷۹٫۱۶٪ از عناصری بیشتری که نشان دهنده هویت فرهنگ اسلامی است نسبت به خانه‌های فرودست با ۵۷٫۲۹٪ استفاده کرده است و بیشترین عناصری که نشان‌دهنده هویت فرهنگ اسلامی هستند در قسمت "دیواره و بدنه بنا" (قسمت ۲) قرار دارند، به

در نمای ورودی خانه‌های فرادست دزفول، به طور میانگین ۷۸٪ از عناصری که نشان دهنده ارزش‌های اعتقادی، ۸۳٫۳۳٪ از عناصری که نشان دهنده ارزش‌های زندگی اجتماعی و ۷۹٫۱۶٪ از عناصری که نشان دهنده ارزش‌های بومی-هویت تاریخی است، استفاده کرده‌اند. به طور میانگین در مجموع ۷۹٫۱۶٪ از عناصری که نشان دهنده هویت فرهنگ اسلامی است، مورد استفاده قرار گرفته است.

ارزش‌گذاری هویت فرهنگ اسلامی ورودی خانه‌های فرودست دزفول

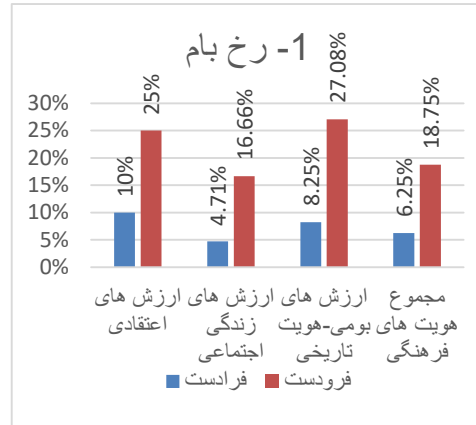
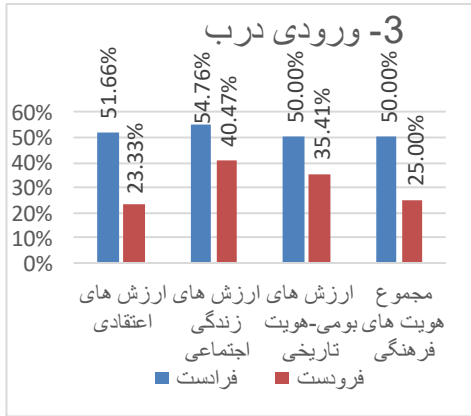
باتوجه به مشخص کردن اجزای ورودی در هر یک از قسمت‌های ۱، ۲ و ۳ از خانه‌های فرودست، جدول ۷ به ارزش‌گذاری هویت فرهنگ اسلامی هر یک از قسمت‌های ۱، ۲ و ۳ برای خانه‌های فرودست پرداخته است.

جدول ۷- ارزش‌گذاری هویت فرهنگی اسلامی ورودی خانه‌های فرودست دزفول، (مأخذ: نگارندگان)

اسم خانه‌های فرودست	عناصر هویت	تعداد کل	ارزش‌های اعتقادی		ارزش‌های زندگی اجتماعی		ارزش‌های بومی-هویت تاریخی		کل عناصر و اجزا	
			تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
زرنگ زاده	۱	۲	۲۰٪	۱	۱۴٫۲۸٪	۲	۲۵٪	۳	۱۸٫۷۵٪	
	۲	۴	۴۰٪	۴	۵۷٫۱۴٪	۳	۳۷٫۵٪	۶	۳۷٫۵٪	
	۳	۲	۲۰٪	۳	۴۲٫۸۵٪	۳	۳۷٫۵٪	۴	۲۵٪	
	مجموع	۵	۵۰٪	۵	۷۱٫۴۲٪	۴	۵۰٪	۹	۵۶٫۲۵٪	
بی‌باز	۱	۳	۳۰٪	۱	۱۴٫۲۸٪	۲	۲۵٪	۳	۱۸٫۷۵٪	
	۲	۵	۵۰٪	۴	۵۷٫۱۴٪	۵	۶۲٫۵٪	۸	۵۰٪	
	۳	۴	۴۰٪	۳	۴۲٫۸۵٪	۴	۵۰٪	۶	۳۷٫۵٪	
	مجموع	۷	۷۰٪	۵	۷۱٫۴۲٪	۶	۷۵٪	۱۲	۷۵٪	
چینی‌ساز	۱	۳	۳۰٪	۱	۱۴٫۲۸٪	۲	۲۵٪	۳	۱۸٫۷۵٪	
	۲	۵	۵۰٪	۴	۵۷٫۱۴٪	۴	۵۰٪	۷	۴۳٫۷۵٪	
	۳	۲	۲۰٪	۳	۴۲٫۸۵٪	۴	۵۰٪	۵	۳۱٫۲۵٪	
	مجموع	۶	۶۰٪	۵	۷۱٫۴۲٪	۵	۶۲٫۵٪	۹	۵۶٫۲۵٪	

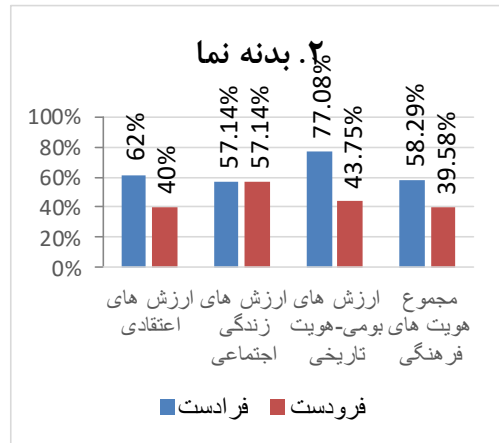
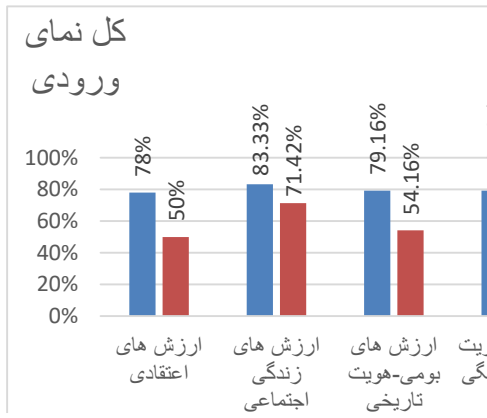

تفکیک در خانه‌های فرادست به طور میانگین ۵۸٫۲۹٪ و در خانه‌های فرودست ۳۹٫۵۸٪ از این عناصر در قسمت "دیواره و بدنه بنا" استفاده شده است.

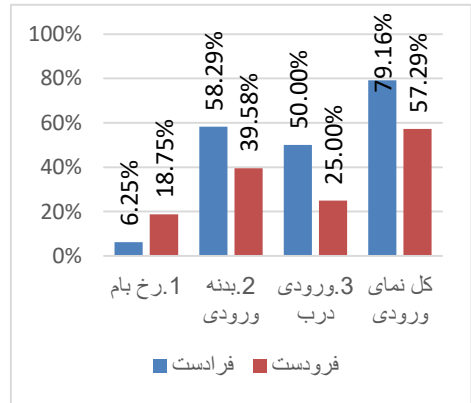
نمودار ۴- درصدگیری عناصر هویت‌بخش در ورودی و کتیبه، (مأخذ: نگارندگان)

نمودار ۲- درصدگیری عناصر هویت‌بخش در رخ بام، (مأخذ: نگارندگان)

نمودار ۵- درصدگیری عناصر هویت‌بخش در کل نمای ورودی، (مأخذ: نگارندگان)

نمودار ۳- درصدگیری عناصر هویت‌بخش در بدنه بنا، (مأخذ: نگارندگان)

نمودار ۶- درصدگیری عناصر هویت‌بخش‌های سه گانه بدنه نمای ورودی، (مأخذ: نگارندگان)

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

- ارائه امکانات مالی و تشویقی برای بازسازی و بهسازی به ساکنان بافت
- به کاربردن آجر در نماهای شهری برای حفظ نظام واحد
- زنده کردن ارزش‌های اعتقادی، اجتماعی و تاریخی در راستای ارتقای هویت نماهای شهری
- نهادینه سازی الگوهای هویت‌بخش در طرح جامع مدیریت شهری

پی‌نوشت

1. Modern
2. Kevin Lynch
3. Edmund Bacon
4. Lewis Mumford
5. Amos Rapoport
6. Paradigm
7. Expert Choice
8. AHP
9. The American Heritage Dictionary
10. Identity
11. Oxford
12. Edward Tylor Bunt
13. Facade
14. Riya
15. Frieze

منابع و مأخذ

- آریانپور کاشانی، منوچهر. (۱۳۸۹). فرهنگ بزرگ یک جلدی پیشرو آریانپور. تهران: نشر الکترونیکی و اطلاع رسانی جهان رایانه امین.
- آزاد، مصطفی؛ خامه چیان، اسما؛ و فرشچی، حمیدرضا. (۱۳۹۶). معماری و ابعاد آموزش آن بر پایه متون حکمی (با تأکید بر حفظ هویت ایران اسلامی). معماری و شهرسازی آرمان شهر، شماره ۱۹، ۱۰-۱.
- پرتو، ابوالقاسم. (۱۳۷۳). واژه یاب فرهنگ برابری‌های پارسی واژگان بیگانه. اساطیر، تهران.
- حبیب، فرح؛ نادری، سید مجید؛ و فروزانگهر، حمیده. (۱۳۸۷). پرسیمان تبعی در گفتمان کالبد شهر و هویت (کالبد شهر تابع هویت یا هویت تابع کالبد شهر؟). نشریه هویت شهر، سال دوم، شماره ۳، ۲۳-۱۳.

نماهای ورودی برقرار کننده‌ی ارتباط درون و بیرون، خلوت و شلوغ، خصوصی و عمومی، طبیعی و مصنوع است. عناصر هویت‌بخش نمای ورودی شهر دزفول شامل: "رگ چین کله"، "مصالح آجر"، "مشبک (ریه)"، "جلو آمدگی آجر(فریز)"، "گره کاری"، "خوون چینی"، "جفت خانه"، "روزن‌ها"، "کتیبه"، "ستون آجری (کرته)"، "در"، "پیرنشین"، "پس رفتگی"، "قوس‌ها"، "جرزهای باربر" و "آجر تیغه‌ای (مطبق)" می‌باشند. همانطور که نمودارها نشان می‌دهند، در نمای ورودی خانه‌های دزفول بیشترین توجه به ارزش‌های زندگی اجتماعی است؛ در خانه‌های فرودست، به طور میانگین ۷۱،۴۲٪ و خانه‌های فرادست ۸۳،۳۳٪ از این عناصر استفاده شده است. در همین راستا سردر ورودی خانه‌های مردم دزفول در بافت قدیم، هماهنگ با رفتارهای جدید اجتماعی آنان ساخته و پرداخته شده است. آن‌ها برای نشان دادن موقعیت اجتماعی و حفظ جایگاه و اعتبار خود، در تزیین ورودی‌ها، وسواس و سلیقه خاصی به کار برده‌اند. با توجه نظر خبرگان که در نمودار ۲ در جدول ۳ نشان داده شده است که آجر با وزن ۰/۱۴۹ بیشترین ارزش را دارد و در شهر دزفول تنها عنصری است که تمام ارزش‌های فرهنگی اسلامی را دارا می‌باشد و قدیمی‌ترین مصالح مورد استفاده در معماری ایران از سه هزار سال پیش تاکنون همواره مورد توجه معماران ایرانی بوده و در زمینه نماسازی، تزیینات و سازه جهت پوشش سقف‌ها و طاق نماهای زیبا استفاده کرده و جایی برای حرف دیگری نگذاشته‌اند. نمای ورودی خانه‌های فرادست هویت فرهنگی اسلامی بیشتری نسبت به خانه‌های فرودست دارند ولی باید به نکته توجه کرد که در خانه‌های فرودست استفاده بیش از ۵۰٪ از این عناصر هویت‌بخش و مصالح مشابه و الگوی یکسان در نما باعث شده است که یک نظام واحدی در بافت قدیم دزفول هم بوجود بیاید. پیشنهادها به سازمان‌های مربوط برای طراحی نماهای شهری در شهر دزفول به صورت زیر می‌باشد:

- استفاده از عناصر هویت‌بخش اصیل ایرانی اسلامی در نمای ورودی خانه‌ها برای برون‌رفت از بحران هویت

- حبیب، فرشته. (۱۳۸۸). تحلیلی از تعامل فرهنگ و کالبد شهر (نمونه موردی اصفهان). نشریه هویت شهر، شماره ۴، ۹۴-۸۳
- حبیبی، محسن؛ اهری، زهرا؛ و امینی جدید، شهلا. (۱۳۷۱). الگوی ساخت مسکن در شهرهای خوزستان. دفتر اول، تهران: مرکز تحقیقات ساختمان و مسکن.
- حقیقت، عبدالرفیع. (۱۳۶۹). تاریخ هنرهای ملی و هنرمندان ایرانی. تهران: شرکت مولفان و مترجمان ایران.
- دهخدا، علی اکبر. (۱۳۴۴). لغت نامه دهخدا. تهران: چاپ سیروس.
- رفیعی سرشکی، بیژن. (۱۳۸۱). (فرهنگ مهرازی) معماری ایران. تهران: مرکز تحقیقات ساختمان و مسکن.
- سجادی، سید جعفر. (۱۳۷۵). فرهنگ اصطلاحات و تعبیرات عرفانی. جلد ۳، تهران: کتابخانه طهوری.
- سلطان زاده، حسین. (۱۳۷۲). فضاهای ورودی در معماری سنتی ایران. تهران: شهرداری تهران.
- سلیمانی، محمدرضا؛ اعتصام، ایرج؛ و حبیب، فرح. (۱۳۹۵). بازشناسی مفهوم و اصول هویت در اثر معماری. نشریه هویت شهر، شماره ۲۵، سال دهم، ۲۶-۱۵.
- عمید، حسن. (۱۳۶۵). فرهنگ فارسی عمید. تهران، انتشارات امیرکبیر.
- کورز، لوئیس آلفرد. (۱۳۷۸). نظریه های بنیادی جامعه شناسی. ترجمه فرهنگ ارشاد. تهران، نشر نی.
- کیانی، محمد یوسف. (۱۳۷۶). تزئینات وابسته به معماری ایران، دوره اسلامی. تهران: سازمان میراث فرهنگی کشور.
- کیانی، مصطفی. (۱۳۹۲). جایگاه هنر آجرکاری تزئینی در معماری دوره پهلوی اول. نشریه هنرهای زیبا، دوره ۱۸، شماره ۱، ۲۸-۱۵.
- گروتز، یورگ. (۱۳۷۵). زیباشناختی در معماری. ترجمه جهانشاه پاکزاد و عبدالرضا همایون. تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- گل محمدی، احمد. (۱۳۸۱). جهانی شدن فرهنگ هویت. تهران: نشر نی.
- گیدنز، آنتونی. (۱۳۷۹). جامعه شناسی. ترجمه منوچهر صبوری. تهران، نشر نی.
- محمدی، مهنوش؛ و چائیده، علی. (۱۳۸۹). کاربرد ریاضیات در معماری ایران. کتاب ماه علوم و فنون، دوره دوم، شماره ۱۲۹، ۲۷-۱۴.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۵). «سرشماری عمومی نفوس و مسکن (۱۳۹۰)» مرکز آمار، تهران.
- معین، محمد. (۱۳۸۷). فرهنگ فارسی معین (یک جلدی). تهران: انتشارات فرهنگ نما با همکاری انتشارات کتاب آراد.
- مفتخری، حسین. (۱۳۹۲). ایران و اسلام؛ هویت ایرانی، میراث اسلامی، جستارهای تاریخی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال چهارم، شماره دوم، ۱۱۱-۹۳.
- مهدوی نژاد، محمدرضا؛ بمانیان، محمدرضا؛ و خاکسار، ندا. (۱۳۸۹). هویت معماری؛ تبیین معنای هویت در دوره‌های پیشامدرن، مدرن و فرامدرن. نشریه هویت شهر، سال پنجم، شماره ۷، ۱۲۲-۱۱۳.
- مولانایی، صلاح الدین؛ و سلیمانی، سارا. (۱۳۹۵). بازشناخت مؤلفه های هویت اصیل معماری بومی ایرانی در غرب کشور (نمونه موردی: اورامان کردستان). معماری و شهرسازی آرمان شهر، شماره ۱۷، ۱۲۷-۱۱۵.
- میرمقتدایی، مهتا. (۱۳۸۳). معیارهای شناخت و ارزیابی هویت کالبدی شهرها. هنرهای زیبا، شماره ۱۹، ۲۶-۱۷.
- نصر، طاهره؛ و ماجدی، حمید. (۱۳۹۲). نگاهی به مقوله هویت در شهرسازی. معماری و شهرسازی آرمان شهر، شماره ۱۱، ۲۷۷-۲۶۹.
- نصر، طاهره. (۱۳۸۵). نگاهی به مقوله هویت در معماری. ماهنامه راه وساختمان، سال چهارم، شماره ۳۱، ۷۳-۶۹.
- نصر، طاهره. (۱۳۹۳). واکاو معنای «هویت» در سنجش پارادایم «تحلیل جایگاه حیات بخشی در

- American Heritage. (1975). The American Heritage dictionary of the English language. United States: American Heritage Pub. Co.
- Norton, W. (2000). Cultural geography: Themes, concepts, analyses. Don Mills, Ont: Oxford University Press, London.
- Oxford. (2005). Oxford advanced learner's dictionary. New York: Oxford University Press.
- بافت شهر». هویت شهر، شماره ۱۸، سال هشتم، ۱۳-۲۶.
- نعیم، غلامرضا. (۱۳۷۶). دزفول شهر آجر، تهران: سازمان میراث فرهنگی کشور.
- نقره کار، عبدالحمید. (۱۳۸۸). درآمدی بر هویت اسلامی در معماری و شهرسازی. تهران: دانشگاه پیام نور.
- نقی زاده، محمد. (۱۳۸۵). تأملی بر روند دگرگونی میدان در شهرهای ایرانی. هنرهای زیبا، شماره ۲۵، ۱۵-۲۴.
- نقی زاده، محمد؛ زمانی، بهادر؛ و کرمی، اسلام. (۱۳۸۹). ملاحظات فرهنگی در شکل‌دهی به نماهای شهری با تکیه بر ساختار نماهای شهری ایرانی در دوران اسلامی. نشریه هویت شهر، سال پنجم، شماره ۷، ۶۱-۷۴.
- نولان، پاتریک؛ و گرهارد لنسکی. (۱۳۸۰). مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی کلان. ترجمه ناصر موفقیان. تهران، نشر نی.

